

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»

ФЕДОРИЩАК Христина Іванівна

УДК 323.215(34)

**ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ
РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ ПАМ'ЯТІ НА ДЕРЖАВНОМУ РІВНІ
(НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНИ ТА РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА)**

23.00.02 – політичні інститути та процеси

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Одеса – 2017

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі політології ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Науковий керівник: доктор політичних наук, професор
Монолатій Іван Сергійович,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»,
професор кафедри політології

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор
Гон Максим Мойсейович,
Рівненського державного гуманітарного університету,
завідувач кафедри політичних наук

кандидат політичних наук, доцент
Хорошилов Олег Юрійович,
Інституту соціальних наук
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,
доцент кафедри політології

Захист відбудеться «12» квітня 2017р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.06 в Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, ауд. 55).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36).

Автореферат розіслано «10» березня 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С. І. Ростецька

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність роботи зумовлена тим, що системні трансформації двох останніх десятиліть кардинально змінили підходи до вивчення і розуміння особливостей політичних процесів у державах колишнього Радянського Союзу і його сателітів у Центрально-Східній Європі. Особливої актуальності набуло вивчення формування колективної пам'яті, питань взаємодії держав і націй.

Не залишились осторонь цих процесів Україна та її стратегічний партнер і сусід Республіка Польща. Насамперед це стосується етнополітичної, історичної й етнокультурної спадщини, яка не тільки об'єднувала, але й, завдяки здавна усталеним етнічним стереотипам, тривалий час роз'єднувала українців і поляків. Саме в цій площині знаходиться багато точок взаємодії, які зумовлюють імператив пошуку спільних відповідей на складні та неоднозначні питання, котрі успадкували дві держави та їхні титульні нації. Ініціативи найбільш впливових представників політичного класу й символічних еліт України та Польщі, що спрямовані на конструювання колективної пам'яті, зумовлюють суттєві відмінності змістового і / чи контекстуального характеру. Йдеться, зокрема, про постановку і тлумачення багатьох «важких питань» українсько-польської взаємодії.

Оскільки цей статус-кво типовий для міжкультурного прикордоння, сьогодні практично неможливо знайти етнонаціональні спільноти, актори яких однаково трактували б факти суперечностей і конфліктів «своїх» з «чужими».

Міждержавна співпраця України та Республіки Польща сприяє їх стратегічному партнерству, задоволенню гуманітарних інтересів громадян обох держав. Відтак вивчення основних механізмів співробітництва інститутів, які відповідають за його здійснення, дозволить поглибити міждержавні взаємини та уникнути проблем на цьому шляху. Потреба комплексного вивчення нормативно-правового забезпечення, політичних, інформаційних та культурних заходів, спрямованих на реалізацію політики пам'яті в Україні та Республіці Польща, має науково-практичне значення й суспільне звучання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана на кафедрі політології ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» в рамках держбюджетної теми «Євроінтеграційний вибір України: історія, політика, перспективи» (державний реєстраційний номер 0109U001413).

Метою дослідження є вивчення особливостей інституційних механізмів реалізації політики пам'яті Україною й Республікою Польща.

Досягнення поставленої мети зумовлює необхідність розв'язання таких **завдань:**

- здійснити теоретичний аналіз поняття «політика пам'яті»;
- з'ясувати зв'язок поняття «колективна пам'ять» з іншими категоріями «memory studies»;
- проаналізувати варіативність основних теоретико-методологічних підходів у вивченні політики пам'яті як вектору гуманітарної політики держави;
- проаналізувати нормативно-правове забезпечення реалізації політики пам'яті України та Республіки Польща;

- розкрити роль і місце глав держав у визначенні векторів політики пам'яті та їх реалізації в Україні та Республіці Польща;
- вивчити специфіку діяльності органів влади в конструюванні пам'яті «своїх» у двох державах;
- здійснити порівняльний аналіз діяльності Інститутів національної пам'яті в Україні та Республіці Польща;
- з'ясувати місце і роль музеїв як соціальних агентів держав у реалізації політики пам'яті;
- здійснити порівняльний аналіз ініціатив і заходів політичних і символічних еліт у процесі конструювання і реалізації політики пам'яті України та Польщі;
- охарактеризувати участь політичних партій у конструюванні пам'яті етнонацій та їх реалізації в обох державах;
- окреслити роль християнських церков України та Республіки Польща як учасників моделювання пам'яті «своїх»;
- дослідити участь засобів масової інформації в процесі зміцнення колективної пам'яті громадян України та Республіки Польща.

Об'єктом дослідження є реалізація політики пам'яті.

Предмет дослідження – інституційні механізми реалізації політики пам'яті в Україні та Республіці Польща.

Хронологічні межі дисертаційного дослідження визначені періодом з квітня 1989 р. по вересень 2016 р. Нижня хронологічна межа обумовлена початком роботи «круглого столу» в Республіці Польща, верхня – визнанням її сеймом Волинської трагедії актом геноциду поляків.

Методи дослідження обрані у відповідності з метою та завданнями наукового дослідження.

У дисертації використано низку загальнонаукових та спеціальних методів пізнання. Так, поєднання *методів аналізу та синтезу* у процесі вивчення особливостей реалізації політики пам'яті в Україні та Республіці Польща дало змогу авторці виявити тенденції і закономірності розвитку політичного процесу в цілому. Метод сходження від абстрактного до конкретного використано для аналізу взаємодії політичних акторів двох держав, спрямованої на конструювання колективної пам'яті. Генетичний принцип аналізу дав змогу з'ясувати причини формування і реалізації політики пам'яті в Україні та Республіці Польща, передумови формування інституційних форм взаємовпливу держави і громадян на структури влади. Обмежити предметне поле дослідження системною впорядкованістю політичних фактів (субстратом), які мало реальне місце і визначали характер реалізації політики пам'яті в досліджуваних державах, дозволив субстратно-подієвий принцип.

Дослідження феномену політики пам'яті як складної цілісності, що включає діяльність інститутів глави держави, парламенту, уряду, інститутів національної пам'яті, музеїв, політичних партій, засобів масової інформації та церкви, забезпечило застосування інституційного аналізу, що надало пріоритет розгляду суб'єктів політико-владних відносин в Україні та Республіці Польща, спрямованих на реалізацію політики пам'яті.

Використання дисертанткою положень процесуального аналізу сприяло вивченню динаміки політичних процесів, ступеня політичної участі та

етнонаціональних спільнот. Важливим для аналізу етнічної зумовленості політичних процесів, форм суспільної свідомості, а також розуміння внутрішніх причин політичної поведінки символічних еліт став ідеографічний підхід.

У дисертаційному дослідженні використано також історично-логічний підхід. Він дав змогу вивчити динаміку взаємодії етнонаціональних спільнот, виявити пріоритети історичної політики держав, варіативність каталізаторів порозуміння «своїх» і «чужих», конкуренцію етнонаціональних спільнот за дефіцитні ресурси пам'яті і / або забуття.

Водночас у роботі застосовано етнополітологічний метод. Цінність останнього полягає, з одного боку, у тому, що він дав можливість вивчати закономірності розвитку етнополітичних процесів в Україні та Республіці Польща, а з іншого – визначити межу запозичень «чужого» політичного досвіду, зокрема – інституціоналізації етнічних політичних акторів, підготовки державних концепцій політики пам'яті. Це дало можливість дослідити загальні та особливі тенденції у досліджуваному явищі, простежити динаміку інституційних процесів у царині політики пам'яті України та Республіки Польща, визначити їх специфіку на прикладі інституціоналізації акторів.

Такі методи теоретичного пізнання, як діалектичний та метод формалізації, дали можливість розглядати явища політичної дійсності в Україні та Республіці Польща з урахуванням взаємозв'язку компонентів регіонального і загальнонаціонального політичного життя і постійної якісної зміни всіх його сфер, а також представити етнонаціональну політику держави як цілісну, що формується в результаті взаємодії усіх її складових, перебуває у різноманітних зв'язках із зовнішнім середовищем (соціальним, економічним, культурним). Надзвичайно важливим для теоретичних пошуків особливостей міжетнічної взаємодії став компаративний метод, який дав змогу з'ясувати багатоманітність інституційних механізмів реалізації політики пам'яті на державному рівні в Україні та Республіці Польща. Структурно-функціональний метод сприяв осмисленню взаємозв'язку політики пам'яті з внутрішньою та зовнішньою політикою України та Республіки Польща.

Системний підхід застосовувався при дослідженні політики пам'яті в Україні та Республіці Польща, що дало змогу ідентифікувати її структурні елементи та визначити місце і роль органів влади та інститутів громадянського суспільства в ній. При цьому метод формалізації дав можливість порівняти політичні явища в міждержавному розрізі реалізації політики пам'яті. При написанні дисертаційного дослідження використано ретроспективний метод аналізу.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дана дисертація є першим у вітчизняній політичній науці системним дослідженням інституційних механізмів реалізації політики пам'яті в Україні та Республіці Польща.

У межах здійсненого дослідження сформульовано низку теоретичних положень і висновків, зокрема:

вперше:

комплексно проаналізовано вплив політичних інститутів України та Республіки Польща на формування колективної пам'яті як важливого соціокультурного чинника утвердження національної ідентичності. Позаяк,

колективна пам'ять формується, як самим суспільством, так і за допомогою держави, зокрема через інститут президента, парламент, уряд, інститут національної пам'яті, політичні партії. Основний акцент у зіставленні української та польської пам'яті зроблено навколо «важких питань», що піднімаються всередині політикуму обох держав для вибудовування пам'яті «своїх»;

з'ясовано, що в Україні та Республіці Польща політика пам'яті є самостійною сферою державної політики, що репрезентує не лише події минулого, але й конструює сьогодення та майбутнє. На основі вивчених джерел та літератури зроблено висновки про сутність, засоби та механізми реалізації політики пам'яті обох держав;

досліджено процес становлення та сучасний стан політики пам'яті в Україні та Республіці Польща крізь призму діяльності держави (нормативно-правове забезпечення, глави держав, органи влади, національні інститутів пам'яті, музеї), політичних та символічних еліт (політичні партії, церква, засоби масової інформації);

удосконалено:

визначення ролі символічних еліт як впливових суб'єктів формування / коригування політики пам'яті;

трактування інститутів національної пам'яті як установ держави, котрі в умовах демократичного транзиту здійснюють, в залежності від політичної волі політичних еліт, (не)однакові завдання;

одержало подальший розвиток:

розмежування основних понять дискурсу політики пам'яті: «колективна пам'ять», «індивідуальна пам'ять», «історична пам'ять», «культурна пам'ять», «комунікативна пам'ять», «соціальні рамки пам'яті» «політика пам'яті».

Аналіз інституційних механізмів реалізації політики пам'яті в Україні та Республіці Польща; важливо, що політика пам'яті в обох державах має схожу тенденцію й вибудовується як державними інститутами, так і символічними елітами.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що положення й висновки дисертації можуть застосовуватися для подальшого теоретичного дослідження проблеми реалізації політики пам'яті в Україні та за кордоном. Робота може бути використана при підготовці загальних і спеціальних курсів у вищих навчальних закладах, зокрема «Етнополітологія і етностановознавство», «Основи демократії», «Державне управління та місцеве самоврядування», «Інститут глави держави», при написанні монографій і навчальних видань з проблем українсько-польських відносин. Окремі положення дисертаційної роботи і рекомендації можуть бути використані центральними органами державної виконавчої влади та органами місцевого самоврядування України в їх практичній діяльності, пов'язаній зі специфікою конструювання колективної пам'яті, підготовкою інформаційно-аналітичних матеріалів щодо формування і реалізації політики пам'яті на державному і регіональному рівнях.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації викладені дисертанткою у виступах на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Актуальні проблеми сучасної політики» (15 березня 2013 р., м. Рівне), «Кордони Центрально-Східної Європи – на перехресті політики, історії і культури» (11–13 квітня 2013 р., м. Пйотркув-Трибунальський, Республіка

Польща), «Дні науки філософського факультету–2013» (16–17 квітня 2013 р., м. Київ), «Трансформація політичної системи України: внутрішньополітична стратегія та зовнішні впливи» (18–19 квітня 2013 р., м. Івано-Франківськ), «Відновлення історії: політика пам'яті в Центральній-Східній Європі» (3–4 травня 2013 р., м. Мінськ, Республіка Білорусь), Міжнародна літня школа «The Warsaw University Summer School on European Union Studies – institutions, politics, economy» (6–16 липня 2013 р., м. Варшава, Республіка Польща), «Національна консолідація в контексті європейської інтеграції» (31 жовтня – 1 листопада 2013 р., м. Івано-Франківськ), «Молодь в євроінтеграційних прагненнях України» (20 лютого 2014 р., м. Івано-Франківськ), «Політика і духовність в умовах глобальних викликів» (25–26 лютого 2014 р., м. Київ), «Політика пам'яті в теоретичному та практичному вимірах» (4 квітня 2014 р., м. Рівне), «Дні науки філософського факультету–2014», (15–16 квітня 2014 р., м. Київ), «Європа регіонів: від інтеграції до дезінтеграції» (14–15 травня 2014 р., м. Пйотркув-Трибунальський, Республіка Польща), Перший південноукраїнський конвент Міжнародної асоціації студентів політичної науки (м. Одеса, 20–21 березня 2015 р.), «Сучасна українська держава: вектори розвитку та шляхи мобілізації ресурсів» (13 лютого 2016 р., м. Одеса).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладені у 19 наукових публікаціях, у т. ч. 6 – у наукових фахових виданнях з політичних наук України та 3 – у міжнародних наукових виданнях, 10 – у матеріалах конференцій.

Структура та обсяг дисертації обумовлені характером проблематики, постановкою мети і завдань дослідження. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Усього – 263 сторінки, загальний обсяг дисертаційної роботи становить 214 сторінок, список використаних джерел містить 408 найменувань, з яких 140 – іноземними мовами.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, визначено мету, завдання, предмет та об'єкт, методологічну основу, наукову новизну, теоретичне і практичне значення, представлено відомості щодо апробації та публікації результатів дослідження.

У межах першого розділу **«Стан наукової розробки проблеми та методологічні підходи в осмисленні колективної пам'яті та політики пам'яті»** проаналізовано підходи до розуміння феномену колективної пам'яті, політики пам'яті та місця «memory studies» у сучасній політичній науці.

У підрозділі 1.1 **«Трактування феномену колективної пам'яті: варіативність підходів»** відзначено, що «пам'ять» у різних аспектах свого прояву є актуальним предметом наукового дослідження.

Засновником понять «мистецтво запам'ятовування» (мнемотехніка) вважається грецький поет Симонід (VI ст. до н. е.). Впродовж багатьох століть «пам'ять» розглядалась крізь призму спогадів, уяви, розуму, пізнання, однак включення її в контекст історії відбулося лише у XVIII ст. італійським філософом Дж. Віко.

Певним переворотом у погляді на пам'ять стали праці Ф. Ніцше, З. Фрейда, Е. Дюркгейма, котрі досліджували її за допомогою «розуму», «міфу» та «стабільності суспільства».

Найбільш ґрунтовне та глибоке дослідження зробив М. Хальбвакс, який інтерпретував пам'ять як соціально обумовлене явище та розділив її на індивідуальну та колективну.

Ідеї М. Хальбвакса отримали потужний розвиток у працях А. Ассман, Я. Ассмана, Р. Баумейстера, П. Коннертона, Б. Міштал, П. Нора, П. Рікера, С. Хастінгса які намагались запропонувати нові аналітичні конструкції для пояснення механізмів та закономірностей функціонування колективної пам'яті.

У підрозділі 1.2 «*Політика пам'яті: сутність і теоретичні підходи наукового пізнання*» зазначається, що, характеризуючи широке коло питань, серед яких державна політика у сфері історії, репрезентація минулого, пам'ятні місця, культура пам'яті, історична свідомість, співвідношення історії і пам'яті, дослідники використовують такі поняття, як «історична політика» та «політика пам'яті».

Концепція «історична політика» з'явилась у Західній Німеччині, коли в 1986–1987 рр. тривала дискусія істориків щодо здійснених нацистами у часи Третього Рейху злочинів, що окреслювало можливість впливу історичних інтерпретацій на політичні дебати. Нині цей термін широко застосовують у Польщі, а з 2004 р. польська правниця відверто проголосила історичну політику важливою складовою своєї діяльності. Її розглядають як «політичне розпорядження пам'яттю» – перетворення й реконструкцію усталеної пам'яті та здійснення контролю над нею. У науковому колі до питань історичної пам'яті звертаються Д. Гавін, Я. Жарин, Я. Крутика, О. Міллер, Л. Пастусяк, В. Расевич, Р. Траба, М. Ціхоцькі. Термін «політика пам'яті» передбачає не тільки цілеспрямовану діяльність державних інституцій та груп істориків у історичній сфері, але й ініціативу «знизу», тобто у всій їх взаємодії та багатоплановості. Предмет політики пам'яті є подвійним та передбачає, з одного боку, конструювання певної спільної пам'яті як системи колективних уявлень про минуле, з іншого – цілеспрямований вплив на індивідуальну пам'ять кожного громадянина. Тому «політика пам'яті» є набагато ширшим поняттям, яке включає в себе також «історичну політику». До питання політики пам'яті апелюють такі вчені, як О. Волянук, В. В'ятрович, М. Гон, Я. Грицак, А. Киридон, І. Фомін, О. Хорошилов, Ю. Шаповал.

У підрозділі 1.3 «*Методологічні підходи до «memory studies»*» наголошується, що в науковому та суспільному дискурсі питання студій пам'яті актуалізується наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Особливістю цього міжпарадигмального знання стала розпорошеність у різні дисципліни.

Пізніше на хвилі західного інституціоналізму 1980-х рр. з'явилися дослідження механізмів збереження та накопичення соціальними інститутами попереднього досвіду нормативного регулювання, для означення яких використовувався термін «організаційна пам'ять».

У 1980–1990-х роках світ переповнює хвиля комеморацій – урочистого святкування знаменних дат. Термін «пам'ять» виходить на перший план і починає претендувати на статус ключового концепту нової парадигми сучасного соціально-гуманітарного знання.

В останнє десятиліття в Україні та Республіці Польща спостерігається формування нового наукового співтовариства, представники якого послідовно звертаються до проблем колективної пам'яті та меморіальних студій.

Сьогодні проблемне поле студій пам'яті фокусується на таких складових: природа пам'яті; співвідношення історії та пам'яті; проблематика передачі і привласнення минулого; маніпуляція спогадами; пам'ять і травма; повсякденні спогади; біографія та історія; етика пам'яті та забуття; пам'ять штучна та органічна; засоби масової інформації та механізми пам'яті; пам'ять транснаціональна та локальна; культурна пам'ять і спадщина; усна історія та культура свідчень; пам'ять та політика ідентичності; пам'ять та продукти мистецтва.

У висновках до розділу I наголошується, що дослідження колективної пам'яті охоплює великий проміжок часу – від античності і до сьогодення. Через провадження «історичної політики» чи «політики пам'яті» реалізовується ціла низка політичних інтересів – від консолідації суспільства на ґрунті спільного історичного минулого до його повної дезінтеграції на підставі гіперболізації певних перипетій минулого. Початок ХХІ ст. породив новий напрям соціогуманістики – «memory studies», характерною ознакою якого є міждисциплінарний, точніше трансдисциплінарний, підхід.

У другому розділі «**Держава як суб'єкт політики пам'яті**» досліджується нормативно-правове забезпечення, глави держав, органи влади, інститути національної пам'яті, музеї як джерела реалізації політики пам'яті.

У підрозділі 2.1 «*Нормативно-правове забезпечення реалізації політики пам'яті України та Республіки Польща*» відзначено, що наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. деякі країни Європи на законодавчому рівні стали приймати закони, що регламентують історичну пам'ять, та впроваджувати кримінальну відповідальність за публічне перекручення або надмірну підтримку тих чи інших історичних фактів.

В основу формування нормативної бази політики пам'яті в Україні та Республіці Польща покладені правові засади, спрямовані на забезпечення прав і свобод людини. У цілому основні нормативні акти, які впливають на формування політики пам'яті, можна згрупувати наступним чином: Конституція; міжнародні та міжурядові угоди; документи, що передбачають визначення основних принципів державної політики у сфері політики пам'яті.

Ці нормативно-правові документи здебільшого присвячені подоланню наслідків тоталітаризму та взаєморозумінню між обома народами, адже саме за допомогою законодавчих механізмів держава намагається реалізувати політику пам'яті й перегорнути непрості сторінки минулого.

Підрозділ 2.2 «*Глави держав: визначення векторів політики пам'яті та їх реалізація*» засвідчив, що відносини України та Польщі від 1989 р. і до сьогодні мають доволі неоднозначну динаміку. Знаковими подіями стали перший державний візит до РП Президента України Л. Кравчука й підписання Договору про добросусідство, дружні відносини і співробітництво, Спільна заява Президентів України та Республіки Польща «До розуміння і єднання».

Широка публічна дискусія навколо подій Другої світової війни, спільне відзначення й вшанування роковин операції «Вісла» та Волинської трагедії могли б стати послідовними кроками на шляху до порозуміння й примирення.

Однак з трагічною гибеллю президента РП Л. Качинського й приходом до влади в Україні В. Януковича політична еліта Польщі намагалась загострити ситуацію щодо цих болючих питань.

З поваленням режиму В. Януковича та перемогою Революції Гідності між Україною та Республікою Польща розпочинається новий етап відносин, що будується на взаємній повазі й розумінні. Це підкреслюється історичними виступами президентів України та Республіки Польща у стінах парламентів сусідніх держав, а також Спільною декларацією Президентів України та Республіки Польща, в якій наголошується, що українсько-польський діалог повинен ґрунтуватись на вже погодженій етичній формулі поєднання та порозуміння між обома народами.

У підрозділі 2.3 *«Діяльність органів влади в конструюванні пам'яті «своїх»* доведено, що на початку 1990-х рр. між Україною та Республікою Польща встановився тісний діалог, який дозволив у подальшому створити міцну договірно-правову базу двосторонніх відносин, особлива увага в яких приділяється спільній історичній спадщині.

Перші кроки в цьому напрямі були зроблені ще в серпні 1990 р., коли Сенат Республіки Польща засудив антиукраїнську акцію «Вісла». Відтоді процес примирення пройшов чималий шлях, позначений багатьма прикладами як зближення, так і конфліктами сторін.

Звісно, співпраця у сфері політики пам'яті між Україною та Польщею виходить далеко за межі історичних питань. Вона опирається також на культурно-мистецькі та науково-освітні заходи, які сприяють кращому пізнанню та зближенню двох народів. Результатом такої активної діяльності стала розгалужена мережа постійних інституційних механізмів двостороннього співробітництва. Найбільш впливовими та дієвими є Українсько-польська комісія експертів з удосконалення змісту шкільних підручників з історії та географії, Парламентська асамблея України та Республіки Польща, а також Парламентська асамблея Республіки Литви, Республіки Польща та України.

Підрозділ 2.4 *«Інститути національної пам'яті та музеї як репрезентанти політики пам'яті України та Польщі»*, зокрема підпункт 2.4.1 *«Діяльність Інститутів національної пам'яті»*, наголошує, що ця інституційна складова як відрізняє сучасні політики пам'яті в Україні та Республіці Польща, так і слугує прикладом погодження підходів до вивчення і розуміння українсько-польського історичного досвіду.

Маючи статус науково-дослідного інституту з функціями слідства і звинувачення, Польський інститут національної пам'яті з самого початку свого функціонування (грудень 1998 р.) і до сьогодні покликаний зберігати пам'ять про ті втрати, які пережив польський народ під час і після Другої світової війни; патріотичні традиції боротьби проти нацистських і комуністичних окупантів; боротьбу за незалежну Польську державу на захист свободи і людської гідності. Інститут діє відповідно до обов'язку розслідування злочинів проти миру, людяності й воєнних злочинів та потреби компенсувати шкоду, якої зазнали репресовані і постраждалі від тоталітарних режимів.

Що стосується Українського інституту національної пам'яті, то від самого початку в його задум не було закладено засадничих принципів польського взірця. За час свого існування інститут кілька разів міняв структурне значення: у 2006–

2010 рр. він функціонував як центральний орган виконавчої влади України зі спеціальним статусом, у 2010–2014 рр. – як науково-дослідна бюджетна установа, а з 2014 р. є центральним органом виконавчої влади з реалізації державної політики у сфері відновлення та збереження національної пам'яті. Основними завданнями інституту є: посилення уваги суспільства до історії України, забезпечення всебічного вивчення етапів боротьби за відновлення державності України у ХХ ст. та здійснення заходів з увічнення пам'яті учасників національно-визвольної боротьби, жертв голодоморів та політичних репресій.

У підпункті 2.4.2 *«Музеї як соціальні агенти держави в реалізації політики пам'яті»* наголошується, що колективна пам'ять концентрується і репрезентується у «місцях пам'яті», які мають символічне значення, формуючи і зберігаючи пам'ять суспільства. Таким «місцем» можуть виступати музеї – багатофункціональні інститути соціальної пам'яті, головною місією яких є генерування культури теперішнього й майбутнього на основі збереження та актуалізації усіх елементів історичної спадщини.

Важливою складовою суспільної пам'яті в Республіці Польща є діяльність історичних музеїв, що створені на основі співпраці між різними інституціями. Це пов'язано в першу чергу з тим, що історичний наратив впливає на емоційний стан суспільства. На жаль, потужний історико-культурний потенціал України не використовується повною мірою, що в основному пов'язано з низьким рівнем державного менеджменту у сфері охорони та збереження культурних об'єктів

У висновках до розділу 2 визначено, що наприкінці ХХ ст. в Україні та Республіці Польща особливої актуальності набуло вивчення питань спільної історії, формування колективної пам'яті, конструювання нових схем національної ідентичності тощо. Значну роль у цих питаннях відіграла держава, адже саме вона є тим інститутом, який спроможний об'єднати та примирити суспільство, задати йому нового ціннісного виміру.

Третій розділ роботи **«Політичні й символічні еліти в процесі конструювання і реалізації політики пам'яті України та Польщі»** присвячений визначенню місця політичних партій, засобів масової інформації та церкви в питаннях реалізації політики пам'яті.

У підрозділі 3.1 *«Участь партій у конструюванні пам'яті етнонацій та їх реалізації»* відзначено, що політичні партії з моменту їх виникнення стають одними з головних суб'єктів націотворення та джерелом ідей державного будівництва.

Політичні партії відіграють не лише представницьку, але й установчу та організаційну роль у формуванні державної політики пам'яті. Яскравим прикладом цього стала діяльність польської партії «Право і справедливість», яка перевела у реальну політику свої гасла, зокрема «Четверта Річ Посполита – справедливість для всіх», «Польська національна культура – національний інтерес».

У підрозділі 3.2 *«Церква як учасник моделювання пам'яті «своїх»* вказано, що інститут церкви нерідко торкається тих площин суспільного буття, які безпосередньо чи опосередковано пов'язані з політикою. Аналіз ролі та місця інституту церкви у формуванні політики пам'яті дає можливість відслідкувати її участь у суспільно-політичних процесах України та Республіки Польща.

В останні два десятиліття українські церкви та польський костел перетворились на досить серйозного актора соціально-політичного життя. Вони стали ініціаторами спільних наукових зібрань, прощ, євхаристійних конгресів, богослужінь і молитовних зібрань і, що головне, в дусі християнської терпимості виплекали переконання, що єдиним способом позбутися міжнаціональної ненависті є готовність простити і просити прощення.

У підрозділі 3.3 «Участь засобів масової інформації в процесі зміцнення колективної пам'яті громадян України та Республіки Польща» зазначено, що мережа засобів масової інформації – це один із важелів, на якому базується державна самосвідомість, що дає підстави розглядати їх як «четверту владу». Саме тому однією з основ державної політики пам'яті є вільні медіа, позбавлені будь-яких ідеологічних чи політичних обмежень.

На шпальтах польських та українських видань надрукована велика кількість публікацій щодо українсько-польського примирення, а також трагічних і проблемних сторінок історії (операція «Вісла», Волинська трагедія, воєнні дії УПА та АК, Цвинтар орлят тощо).

Поряд із друківаними ЗМІ суттєве місце у поширенні історичних знань займає кінематограф та телебачення. За останні роки в Україні та Республіці Польща було створено низку художніх і документальних фільмів на історичну тематику як загальнонаціонального, так і міжнаціонального рівня. Однак фільмам, що присвячені спільним моментам історії, не завжди вдається об'єктивно висвітлити минуле.

У висновках до розділу 3 зазначено, що політичні та символічні еліти є одним з ключових механізмів реалізації політики пам'яті. Завдяки їхній роботі Україна та Республіка Польща продемонстрували шлях до вибудовування добросусідських відносин.

У висновках узагальнено основні результати дисертаційного дослідження, сформульовано підсумкові положення і практичні рекомендації щодо інституційних механізмів реалізації політики пам'яті на державному рівні (на прикладі України та Республіки Польща).

1. Аналіз поняття «політика пам'яті» дозволив розкрити сутнісні та концептуальні характеристики цього явища. Дане поняття входить в науковий обіг наприкінці ХХ ст. й означає політику держави, політичних та символічних еліт у сфері конструювання спільних уявлень та оцінок минулого; складну взаємодію низки суб'єктів, націлених на підтримку та перегляд окремих елементів суспільної пам'яті. Це також створення позитивного образу країни й народу у налагоджені міждержавних відносин. Зрештою, це і система формування національної ідентичності на засадах загальновизнаних цінностей та поваги до культурного розмаїття. Найістотнішими властивостями пам'яті є її динамічність, аксіологічна забарвленість, міфологічність, тяжіння до стереотипізації, сакралізації, персоналізації, героїзації історичних подій та постатей. Через провадження політики пам'яті може бути реалізована ціла низка політичних інтересів – від консолідації суспільства на ґрунті спільного історичного минулого до його повної дезінтеграції на підставі гіперболізації певних перепитій минулого.

2. В рамках «memory studies» зазначено, що суб'єктами або носіями пам'яті є як індивіди, так і спільноти. Таким чином пам'ять поділяється на індивідуальну та колективну. Колективна пам'ять та ідентичність виступають основою розвитку

«соціальної пам'яті». «Суспільна пам'ять» включає тілесні практики, котрі проявляються в одязі, звичках, традиціях, ритуалах та інших практиках і постають у концепції «пам'яті-звички». Розвиваючи ідею «колективної пам'яті» вчені вводять поняття «культурної» (опирається на символи) та «комунікативної» (базується на повсякденній комунікації) пам'яті. Колективна пам'ять концентрується і репрезентується в «місцях пам'яті», які є не лише географічними пунктами, а визначаються як своєрідні точки зіткнення, в яких і формується пам'ять суспільства. Таким чином, поглиблення та вдосконалення меморіальних студій відкриває новий простір для осмислення ключових подій, постатей, місць, що впродовж тривалого часу впливають на формування колективної пам'яті.

3. Аналізуючи варіативність основних теоретико-методологічних підходів у вивченні сучасних концепцій пам'яті як вектору гуманітарної політики держави, варто відзначити, що в науковому колі України та Республіки Польща сформувались два поняття – «політика пам'яті» та «історична політика», – які виражають сукупність офіційних репрезентацій історичного минулого, комеморативних стратегій та практик, орієнтованих на формування історичної пам'яті національної спільноти. До поняття «політики пам'яті» апелюють усі українські дослідники, натомість «історична політика» притаманна здебільшого польському науковому колу. Це перш за все викликано калькуванням німецького «подолання минулого» (*Vergangenheitsbewältigung*), що розглядалось як можливість впливу історичних інтерпретацій на політичні дебати з приводу нацистських злочинів Третього Рейху. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. у Польщі цей термін набуває позитивного значення для істориків правої націоналістичної орієнтації й негативного – для тих, хто виборює право історії та політики на ідеологічну незалежність. Тому в польській політичній думці немає єдиноправильного трактування даного феномену. Думки науковців розділились в межах консервативної та ліберальної моделі, що раз за разом призводить до загострення питань та проблем минулого. Що стосується України, то, говорячи про «політику пам'яті», перш за все, звертаємось до різного трактування минулого. В сучасному українському суспільстві домінують різні історичні пам'яті для різних регіонів України, що є причиною роз'єднаності й поділу на два головні регіони: української європейської і радянсько-російської євразійської орієнтацій. Попри беззаперечні здобутки у цій сфері гуманітарної політики, даний сегмент державного управління знаходиться у стані формування і потребує суттєвого вдосконалення. Пріоритетами політики пам'яті для України та Республіки Польща повинні бути: конструювання модерного українсько-польського історичного наративу, здатного задовільнити суспільну потребу у національному самоутвердженні обох держав; відхід від стереотипізації історії та політики «віктимізації» в українському та польському суспільствах; позиціонування та репрезентація українсько-польського національного проекту як результату історичної взаємодії всіх етнічних спільнот та корінних народів, що побутують на території обох держав

4. Нормативно-правове забезпечення реалізації політики пам'яті України та Республіки Польща визначає та вибудовує загальнодержавну мапу пам'яті. Меморіальне законодавство, з одного боку, покликане відображати офіційну позицію щодо тих чи інших резонансних подій минулого, з іншого – передбачає покарання за ті оцінки визначених історичних подій, які є діаметрально

протилежними до офіційних інтерпретацій. У цілому основні нормативні акти, які впливають на формування політики пам'яті, можна згрупувати наступним чином: конституції України та Республіки Польща, закони України та Республіки Польща, постанови Верховної Ради України, сенату й сейму, укази президентів України та Республіки Польща, розпорядження урядів. У першу чергу вони покликані боротись з болісними минавшинами, а також вибудовуванням «своєї» пам'яті. Одним з недоліків нормативно-правової системи України та Республіки Польща є відсутність системного правового акту, який визначав би основні засади реалізації політики пам'яті. При ухваленні такого документу законодавцям слід базуватись на доробку зазначених нормативно-правових актів.

5. Розкриваючи роль і місце глави держави у реалізації політики пам'яті в Україні та Республіці Польща, слід відзначити доволі неоднозначну динаміку. Офіційні візити перших осіб держави, створення Консультаційного комітету Президента України та Президента Республіки Польща, головною метою якого є співпраця та зближення двох народів, Спільна заява Президентів України та Республіки Польща «До розуміння і єднання», Спільна декларація Президентів України та Республіки Польща, спільне відзначення й вшанування трагічних роковин нерідко змінювались загостренням «болючих» питань спільного минулого, зокрема щодо подій Другої світової війни, операції «Вісла», Волинської трагедії. Це в першу чергу пов'язано з політичною ситуацією та зміною політичних настроїв керівників держав. Так, період правління Л. Кучми та Л. Валенси можна охарактеризувати як «романтичний» (налагодження добросусідських відносин та встановлення міждержавних зв'язків), правлінню Л. Кучми та О. Квасневського притаманний прагматичний характер (пошук моделей та засобів реалізації політики пам'яті), «пошук» історичного минулого простежується у роки В. Ющенко та Л. Качинського, «стагнаційний» характер притаманний правлінню В. Януковича та Б. Коморовського, позаяк в Україні в цей період відбувається певний відхід від політики пам'яті, а в Польщі – пошук «своєї» історії. Наразі через певні політичні негаразди всередині обох держав важко спрогнозувати, яким буде період правління П. Порошенка та А. Дуди.

6. Вивчаючи специфіку діяльності органів влади у конструюванні пам'яті «своїх», в Україні та Республіці Польща простежується компроміс у висвітленні подій минулого. Дослідження становлення та сучасного стану державної політики пам'яті України та Республіки Польща свідчать, що влада намагається демонструвати повагу до національної історії. Проте державна політика пам'яті на різних її етапах, часові межі яких співпадають із каденціями парламентського правління, характеризувалася суттєвими відмінностями. Україна і Республіка Польща пройшли нелегкий шлях від «порозуміння й єднання» до визнання Волинської трагедії «актом геноциду проти поляків, здійсненого українськими націоналістами», але все ж таки повернулись до українсько-польського діалогу.

7. Порівняльний аналіз діяльності Інститутів національної пам'яті в Україні та Республіці Польща виокремлює як спільні, так і відмінні риси їх функціонування. Відмінності полягають в часовому вимірі створення інституцій (ПНП створений в грудні 1998 р., натомість УНП тільки через вісім років, у травні 2006 р.). Інша відмінність структурно-функціонального характеру (ПНП одразу сформувався як заклад архівно-науково-дослідницького типу, натомість УНП спочатку був створений як центральний орган виконавчої влади України

зі спеціальним статусом, з 2010 до 2014 рр. функціонував як науково-дослідна бюджетна установа, а з листопада 2014 р. є центральним органом виконавчої влади з реалізації державної політики у сфері відновлення та збереження національної пам'яті; на відміну від ПНП, що має регіональне представництво (відділи та делегатури), УІНП представлений лише центральним офісом у м. Києві). Ще одна відмінність принципового характеру – Українському інституту національної пам'яті ніколи не ставилося завдання проведення люстрацій (однак такий метод очищення влади вітається та розроблявся керівництвом інституту), що характерно для діяльності його польського аналога. Що стосується спільних рис, то Інститути національної пам'яті в обох державах перш за все покликані на боротьбу зі злочинами комуністичного режиму й налагодження добросусідських відносин. Це проявляється у тісній співпраці, в рамках якої відбуваються науково-практичні конференції, зустрічі, діалоги, публікація історичних документів та науково-популярних видань.

8. Згідно теорії французького дослідника П. Нора, колективна пам'ять концентрується і репрезентується у «місцях пам'яті», які формують і зберігають пам'ять суспільства. Такими місцями виступають музеї – своєрідний місток комунікації між минулим, теперішнім та майбутнім. Республіка Польща у реалізації політики пам'яті покладається на діяльність історичних музеїв, позаяк саме історичний наратив впливає на «настрій» суспільства. В музейному просторі реалізовані нарації відважного й переможного героїства, руху опору тоталітарним системам, месіанської ролі польського народу у поборенні цих систем. Новітні мультимедійні презентації, ілюзія подорожі у часі, активна участь замість обережної обсервації – це неповний перелік музейних новацій у Польщі.

Що стосується України, то потужний історико-культурний потенціал не використовується повною мірою. Більшість державних музеїв базується на радянській моделі представлення культурно-рекреаційного бренду національної спадщини. Причинами цього є недостатній рівень модернізації галузі й значною мірою недостатність відповідного фінансування галузі. Незважаючи на відмінності музейної справи в Україні та Республіці Польща, спільними є основні напрями діяльності сучасних музеїв – науково-дослідницька, культурно-освітня, пам'ятко-охоронна, видавнича робота.

9. Аналізуючи діяльність символічних та політичних еліт у процесі реалізації політики пам'яті, слід відзначити конструювання модерного історичного наративу, в якому акцентується увага на досягненнях та перемогах обох суспільств. За ініціативою еліт в Україні та Республіці Польща запроваджено: процес декомунізації та люстрації, законодавчу охорону національної та культурної спадщини, поширення національних, патріотичних та державницьких традицій, захист державної мови, вшанування історичних постатей та пам'ятних дат, відкриття меморіалів, спільні молебні, наукові зустрічі, конференції, дискусії тощо.

10. Питання історії завжди були важливими у формуванні національної свідомості українців та поляків, оскільки без усвідомлення свого історичного минулого не може бути сформована приналежність до етносу та нації. Важливою складовою ідеології кожної політичної партії є своє сприйняття та бачення історичних подій. Політичні партії безпосередньо впливають на політику пам'яті й відіграють провідну роль у формуванні етнонацій. Через партії виражається

воля та інтереси різних верств населення, досягається відповідальність державних структур перед народом. Однак вони також вправно маніпулюють людською свідомістю, вигороджуючи чи оскверняючи події минулого. Українські й польські політичні партії можна класифікувати за традиційною схемою: ліві – центристи – праві. Найбільш суперечливі погляди на історичні події всередині держав спостерігаються у політичних сил правого та лівого спрямування, натомість конфліктними сторонами трактування українсько-польського минулого виступають праві. Незважаючи на поліетнічність України та Польщі, сьогодні в обох державах присутні україноцентричні (Конгрес українських націоналістів, ВО «Свобода», «Правий Сектор») та польськоцентричні («Право і справедливість», «Кукіз'15») політичні партії, що мають різне бачення спільного минулого й задля досягнення власних цілей неодноразово розпалювали міжетнічну ворожнечу, яка подекуди залишилась у пам'яті обох держав.

11. Вагоме місце серед інституційних механізмів реалізації політики пам'яті в Україні та Республіці Польща посідає інститут церкви. Ступінь впливу релігії на процеси відтворення колективної пам'яті й формування політики пам'яті перебуває в залежності від багатьох факторів, зокрема: а) законодавчої бази, яка, створивши стабільні і сприятливі умови для функціонування і розвитку церкви і релігійних організацій, не лише визначила відповідні можливості і межі цього впливу в державі, але й сприяла (завдяки уникненню міжконфесійного напруження) набуттю релігійним чинником якості, спрямованої на стабілізацію суспільно-політичних відносин в країні; б) рівня сприйняття релігії в українському та польському суспільстві, враховуючи її соціальні функції передусім як гаранта справедливості, джерела спадкоємності моральних, культурних та історичних традицій, що в умовах глибинної трансформації держави і суспільства, ускладнення соціально-економічної і політичної ситуації в Україні та Республіці Польща, наявної «кризи довіри» до інститутів політичної влади сприяло відчутному посиленню авторитету церкви, наслідком чого стало позиціонування поляків та українців як одних з найбільш релігійних націй в Європі. Що стосується спільного українсько-польського минулого, то інститут церкви закликає не тільки владні структури, але й громадськість до політики «прощення та примирення» й шукає шляхи до взаєморозуміння. Найбільш яскравого забарвлення така політика набула після звернення голів церков щодо вшанування жертв Волинської трагедії.

12. Велику увагу в питанні зміцнення колективної пам'яті громадян України та Республіки Польща слід приділити інформаційній безпеці, позаяк у сучасних умовах засоби масової інформації (преса, радіо, телебачення, кінематограф, Інтернет), зважаючи на суспільну важливість, масовість та доступність, мають величезний вплив на духовні процеси, що відбуваються в суспільстві. Залучаючи громадськість до інформаційних відносин, мас-медіа формують певні ціннісно-сміслові моделі розвитку, а завдяки використанню візуальних засобів формують світоглядну систему ідеалів та цінностей. На шпальтах польських та українських видань надрукована велика кількість публікацій щодо українсько-польського примирення, а також трагічних та проблемних сторінок історії (Спільна заява Президентів України та Республіки Польща «До розуміння і єднання», Спільна декларація Президентів України та Республіки Польща, Цвинтар орлят, операція

«Вісла», Волинська трагедія, воєнні дії УПА та АК тощо). Таким чином, за допомогою ЗМІ в суспільстві можна фаворизувати ту чи іншу історичну подію.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Федорів Х. І. Інституційні механізми реалізації політики пам'яті в Україні та Республіці Польщі / Х. І. Федорів // Панорама політологічних студій: Науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне: РДГУ, 2013. – Вип. 10. – С. 161–169.
2. Федорів Х. І. Політика пам'яті: різноманітність сучасних підходів щодо теоретико-методологічного аналізу // Перспективи: Соціально-політичний журнал. – Одеса, 2013. – № 3 (57). – С. 118–122.
3. Федорів Х. І. Інститут президентства як механізм реалізації політики пам'яті (приклад України) / Х. І. Федорів // Політика і духовність в умовах глобальних викликів. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22. – К.: Видавництво Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 2014. – С. 251–257.
4. Федорів Х. І. Колективна пам'ять: еволюція уявлень, суть, структура / Х. І. Федорів // Панорама політологічних студій: Науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне: РДГУ, 2014. – Вип. 12. – С. 241–246.
5. Федорищак Х. І. Україна – Республіка Польща: ідея стратегічного партнерства в сфері політики пам'яті / Х. І. Федорищак // Прикарпатський вісник НТШ. Думка. – Івано-Франківськ, 2014. – № 3 (27). – С. 34–43.
6. Федорищак Х. І. Взаємини держави і церкви в сфері політики пам'яті: досвід України та Республіки Польщі / Х. І. Федорищак // Прикарпатський вісник НТШ. Думка. – Івано-Франківськ, 2015. – № 3 (31). – С. 37–45.
7. Fedoriv K. Politics of memory and authority: example of Ukraine / K. Fedoriv // Spheres of Culture: Journal of Philology, History, Social and Media Communication, Political Science and Cultural Studies. – Lublin: Maria Curie-Sklodowska University in Lublin, Faculty of Humanities, 2013. – Vol. IV. – P. 347–355.
8. Fedoriv K. Polityka pamięci Ukrainy i Polski: analiza porównawcza / K. Fedoriv // Polityka i Bezpieczeństwo. – Piotrków Trybunalski: Instytut Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, Filia w Piotrkowie Trybunalskim, 2014. – Tom V. – S. 113–126.
9. Федорищак Х. І. Політико-правове поле України та Республіки Польщі в сфері політики пам'яті / Х. І. Федорищак // Nad Wisłą i Dnieprem: Polska i Ukraina w przestrzeni euroazyskiej – przeszłość i teraźniejszość. – Toruń-Saragossa, 2015. – Vol. IV. – S. 52–57.
10. Федорів Х. І. Український інститут пам'яті як механізм формування колективної пам'яті суспільства / Х. І. Федорів // Прикарпатський вісник НТШ. Думка. – Івано-Франківськ, 2013. – № 3 (23). – С. 145–154.
11. Федорів Х. І. Вплив Українського інституту національної пам'яті на формування історичної пам'яті / Х. І. Федорів // Актуальні проблеми сучасної

- політики. Матеріали IV міжвузівської науково-практичної конференції молодих політологів (м. Рівне, 15 березня 2013 р.). – Рівне: РДГУ, 2013. – С. 37–39.
12. Федорів Х. І. Взаємодія політики пам'яті та влади /Х. І. Федорів // Національна консолідація в контексті європейської інтеграції: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 31 жовтня – 1 листопада 2013 р.). – Івано-Франківськ, 2013. – С. 76–80.
13. Федорив К. И. Механизмы реализации политики памяти: украинские реалии и мировой опыт /К. И. Федорив // Актуальные вопросы науки: Материалы XII Международной научно-практической конференции. – М.: Спутник+, 2014. – С. 252–255.
14. Федорів Х. І. Еволюція наукових уявлень та формування колективної пам'яті /Х. І. Федорів // Молодь в євроінтеграційних прагненнях України: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 20 лютого 2014 р.). – Івано-Франківськ, 2014. – С. 61–66.
15. Федорів Х. І. Інституційний механізм формування державної політики пам'яті в Україні та Республіці Польщі /Х. І. Федорів // Філософсько-гуманітарні читання: Збірка наукових праць. – Дніпропетровськ: ДЗ «ДМА», 2014. – С. 265–271.
16. Федорів Х. І. Механізми й моделі формування політики пам'яті: українські реалії й світовий досвід /Х. І. Федорів // Дні науки філософського факультету–2014: Міжнародна наукова конференція, 15–16 квітня 2014 р.: [матеріали доповідей та виступів] /редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2014. – Ч. 9. – С. 130–131.
17. Федорищак Х. І. Україна – Республіка Польща: встановлення системи міждержавних відносин в сфері політики пам'яті /Х. І. Федорів // Дні науки філософського факультету–2015: Міжнародна наукова конференція, 21–22 квітня 2015 р.: [матеріали доповідей та виступів] /редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2015. – Ч. 9. – С. 133–136.
18. Федорищак Х. І. Українсько-польське примирення крізь призму політики пам'яті /Х. І. Федорів // Стихія політики: соціологічна, філософська, політологічна рефлексія: матеріали Першого південноукраїнського конвенту Міжнародної асоціації студентів політичної науки (м. Одеса, 20–21 березня 2015 р.) – Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2015. – С. 46–51.
19. Федорищак Х. І. Українсько-польська комісія експертів з удосконалення змісту шкільних підручників з історії та географії як репрезентант політики пам'яті /Х. І. Федорищак // Сучасна українська держава: вектори розвитку та шляхи мобілізації ресурсів: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 13 лютого 2016 р.). – Одеса: ДВНЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2016. – С. 85–88.

Федорищак Х. І. Інституційні механізми реалізації політики пам'яті на державному рівні (на прикладі України та Республіки Польща). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, 2017.

Досліджуються інституційні механізми реалізації політики пам'яті на державному рівні (на прикладі України та Республіки Польща). Запропоновано й узагальнено визначення «індивідуальна пам'ять», «колективна пам'ять», «студії пам'яті», «політика пам'яті», «історична політика». Аргументовано застосування інституційного підходу до дослідження реалізації політики пам'яті в Україні та Республіці Польща. Політика пам'яті розглядається як діяльність державних та громадських інституцій у сфері конструювання спільних уявлень та оцінок про минуле, яка за допомогою своїх функцій здатна мінімізувати травмуючий вплив сучасних реалій. Обґрунтовано, що саме президент, уряд, парламент, політичні партії, громадські організації, інститути пам'яті, музеї, засоби масової інформації, церква є одними з найважливіших механізмів формування та реалізації політики пам'яті.

Ключові слова: пам'ять, студії пам'яті, політика пам'яті, історична політика, інститут, інститут пам'яті, держава, громадянське суспільство, релігія.

АННОТАЦІЯ

Федорищак К. И Институциональные механизмы реализации политики памяти на государственном уровне (на примере Украины и Республики Польша) - На правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. – Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», Одесса, 2017.

Исследуются институциональные механизмы реализации политики памяти на государственном уровне (на примере Украины и Республики Польша) как неотъемлемая составляющая гуманитарного развития обоих государств.

Работа выполнена в рамках междисциплинарно подхода, в качестве методологической основы построения всего исследования употребляет инструментарий системного, институционально, процессуального, идеографического, историко-логического, этнополитического, структурно-функционального и других методов и подходов.

Предложено разграничение таких понятий как «индивидуальная память», «коллективная память», «культурная память», «коммуникативная память», «общественная память», «социальная память», «студии памяти», «политика памяти».

Политика памяти рассматривается как деятельность государственных и общественных институтов в сфере конструирования общих представлений и оценок о прошлом, которая с помощью своих функций, в частности разрешение

противоречий, интеграции и политической социализации, способна минимизировать травмирующее влияние современных реалий. Политика памяти непосредственно влияет на формирование исторического сознания граждан и проявляется через законодательное регламентирование проблем исторической памяти.

Наиболее существенными свойствами памяти является ее динамичность, аксиологическая окрашенность, мифологичность, тяготение к стереотипизации, сакрализации, персонализации, героизации исторических событий и фигур. Через производства политики памяти может быть реализован целый ряд политических интересов - от консолидации общества на почве общего исторического прошлого в его полной дезинтеграции на основании гиперболизации определенных перипетий прошлого.

Исследование становления и современного состояния государственной политики памяти Украины и Республики Польша свидетельствует, что власть пытается демонстрировать уважение к национальной истории. Однако, государственная политика памяти на разных ее этапах, временные границы которых совпадают с каденциями президентов и парламентов, характеризовалась существенными различиями.

Осуществлен сравнительный анализ деятельности институтов национальной памяти в Украине и Республике Польша и выделены общие и отличительные черты их функционирования. В решении задач формирования общенационального исторического нарратива рядом с Национальным институтами памяти возникают музеи, определяющими функциями которых является сохранение, воспроизведение и передача коллективной памяти.

Политические партии занимают особое место и играют значительную роль в общественно-политической жизни, существенно влияют на формирование и реализацию политики памяти. Они являются неотъемлемой частью гражданского общества и играют ведущую роль в формировании этнонаций.

Несмотря на высокий уровень приверженности и доверия среди украинского и польского населения к церкви, деятельность церкви одновременно выполняет как интегрирующую, так и дезинтегрирующую функцию в обществе, в дальнейшем оставляет свой след в воспроизведении и передачи как индивидуальной, так и коллективной памяти общества.

Значимой предпосылкой формирования целостного национального информационного пространства в Украине и Республике Польша является реализация взвешенной политики памяти, которая способствует созданию необходимых условий для объективного освещения прошлого как важного фактора выстраивания добрососедских отношений. Эффективным фактором сближения и преодоления негативного образа поляка / украинца стали польские и украинские СМИ, которые пытаются развенчать стереотип «врага».

Обосновано, что президент, правительство, парламент, политические партии, институты памяти, музеи, средства массовой информации, церковь являются важнейшими субъектами формирования и реализации политики памяти.

Ключевые слова: память, студии памяти, политика памяти, историческая политика, институт, институт памяти, государство, гражданское общество, религия.

SUMMARY

H. I. Fedoryshchak The institutional arrangements of the policy implementation of memory at the state level (on the example of Ukraine and the Republic of Poland). – Manuscript.

Thesis to obtain the scientific degree of Candidate of Political Science after specialty 23.00.02 – political institutions and processes. – South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky, Odessa, 2017.

The institutional arrangements of the policy implementation of memory at the state level (on the example of Ukraine and the Republic of Poland) are studied. The definitions "individual memory", "collective memory", "memory studios", "politics of memory", "historical policy" are suggested and summarized. The usage of institutional approach is proved concerning the study of the policy implementation of memory in Ukraine and the Republic of Poland. The politics of memory is considered as the function of state and social institutions in the sphere of formation of general ideas and assessments of the past, which through its functions is able to minimize the traumatic impact of current. It is proved that the president, government, parliament, political parties, public organizations, institutions of memory, museums, the mass media, the church are one of the most important mechanisms of memory policy implementation and its formation.

Key words: memory, memory studies, politics of memory, historical policy, institute, college memory state, civil society, religion.